

LBRIS

We know
books

RODICA MIHAELA STĂNOIU

Societatea riscului global și
marea criminalitate

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

CUPRINS

Prefață.....	7
CAPITOLUL I	
PRIMA PROVOCARE: GLOBALIZAREA	9
Pe scurt despre globalizare	11
Noua globalizare	31
Hiperglobalizarea	34
Cum s-a ajuns aici?.....	45
Remember.....	49
Istoria guvernamentalității.....	55
Guvernamentalitatea digitală	161
CAPITOLUL II	
A DOUA PROVOCARE: ETERNA TRANZIȚIE.....	179
Cine suntem?.....	181
Minunata lume nouă.....	183
Dilemele tardive ale tranziției.....	190
Întoarcerea în timp	193
Actorii tranziției.....	204
Dimensiunea politică a tranziției	236
Supraviețuirea.....	352
Dimensiunile tranziției. Stânga europeană.....	374
CAPITOLUL III	
A TREIA PROVOCARE: MAREA CRIMINALITATE ȘI SOCIETATEA RISCULUI GLOBAL.....	383
Criminalitatea și globalizarea	385
Criminalitatea organizată.....	411
Epilog.....	431
Bibliografie.....	433

PE SCURT DESPRE GLOBALIZARE

România s-a confruntat cu această mare provocare odată cu căderea comunismului. Puțini erau cei informați în acel moment de cotitură istorică. Nepregătiți, fenomenul care era în plină expansiune ne-a lovit însă din plin. A reprezentat, în opinia mea, prima confruntare cu care procesul de construcție a unei noi societăți a trebuit să îl înfrunte și care a marcat tot ce s-a petrecut în ultimii 30 de ani. Ca cercetător științific în domeniul științelor juridice m-a interesat în cuprinsul acestei cărți să urmăresc mai ales conexiunile între globalizare și construcția statului de drept și, implicit, răspunsul dreptului la provocările globalizării. Deși astăzi există o bogată literatură cu privire la globalizare, lucrările în domeniul dreptului o abordează însă și în zilele noastre destul de superficial. Este motivul pentru care am simțit nevoia ca în debutul acestui demers să fac o incursiune în evoluția fenomenului globalizării, necesară pentru analizele ulterioare. Așadar, ne vom opri, atât cât este nevoie, din perspectiva criminologiei la: Ce a fost? Ce este? Ce va fi? O reîntoarcere astfel în timp la celebrul tablou a lui Paul Gauguin: „Cine suntem? De unde venim? Încotro ne îndreptăm?”, pe care l-am mai evocat în lucrările mele anterioare.

Ce a fost?

Clarificări conceptuale. În debutul acestui capitol se impun, fie și foarte succint, unele clarificări de ordin conceptual. Avem în vedere, pe de o parte, precizarea unor concepte cu care operăm, deja definite în literatura de specialitate, iar pe de altă parte, elaborarea unor concepte și definiții proprii.

Din prima categorie am ales din vastul aparat conceptual pe care problematica globalizării îl vehiculează conceptele de globalizare, de risc și de societate a riscului global.

Reputatul sociolog Ulrich Beck, referindu-se la globalizare, arată că este cuvântul cel mai des folosit și abuzat, dar și cel mai rar definit și, probabil, cel mai neînțeles, nebulos și spectaculos din

punct de vedere politic.¹ În aceeași linie de gândire cu Beck, Johannes Varwick consideră că globalizarea a devenit un termen la modă, folosit în dezbaterile politice, în mass-media și chiar în câmpul academic în mod inflaționist și care este privit, pe de o parte, ca o oportunitate, iar pe de altă parte, ca o amenințare².

Originea termenului. Atât spațiul lingvistic francofon, cât și cel anglofon își dispută paternitatea termenului. Etimologia latină *mundus* și *globus*, cu aceeași semnificație, indică faptul că *mondializare* și *globalizare*³ sunt, în principiu, termeni sinonimi, dar care, pe parcursul evoluției lor, au căpătat nuanțe diferite, în funcție de varietatea de curente de gândire. Este motivul pentru care în literatura de specialitate există și opinii potrivit cărora între cele două concepte există o divergență semantică datorită unor deosebiri de natură. În acest sens se susține că globalizarea se limitează la globul terestru, pe când mondializarea semnifică extinderea planetară a problematicii în discuție, ceea ce ar corespunde „unui spațiu virtual, construit sau deschis imaginarului”⁴. Datorită dominației limbii engleze, acesta fiind tocmai unul dintre efectele fenomenului, cei mai mulți dintre autori folosesc termenul de globalizare.

Evoluția conceptului. Potrivit *Dicționarului Robert*, prima atestare a verbului „mondialiser” datează din 1923, termenul fiind ulterior citat în 1959 de publicațiile *The Economist* și *Le Monde*⁵. Robert Boyer, preocupat de evoluția istorică a fenomenului, susține că noțiunea ca atare a suferit de-a lungul timpului numeroase modificări, devenind astfel *proteiformă* și generând confuzii. În opinia acestuia, conceptul ca atare, creat în 1960 cu un conținut limitat numai la domeniul economic (mondializarea cererii), este cantonat o perioadă de timp, cu precădere, în spațiul academic. Urmează o perioadă de cvasiuitare care durează două decenii și o revenire în forță în anii '80-'90 ai secolului trecut. De atunci ocupă un loc central în dezbateră publică⁶. În acest sens,

¹ Idem, *What is Globalization?*, Polity Press, Cambridge, 2000, p. 5 și urm.

² Malcolm Waters, *Globalization*, Routledge, New York, 2001, p. 3 și urm.

³ <http://fr.wikipedia.org/wiki/Mondialisation>.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Dictionnaire historique de la langue française*, Dictionnaires Le Robert, Paris, 1998, p. 2273.

⁶ Robert Boyer, *Les mots et les realites*, în *La mondialisation au-delà des mythes*, La Découverte, Paris, 2002.

Thomas Friedman susține că „globalizarea nu este numai o simplă tendință, ci mai degrabă un sistem internațional. Este sistemul care a înlocuit vechiul sistem al Războiului Rece. Ca sistem, are propria sa logică și propriile sale reguli, care astăzi influențează practic, direct sau indirect, politicile, mediul internațional, geopoliticile și economiile din fiecare țară de pe glob”¹.

Definiții. Fiind un concept pluridimensional, deosebit de complex, autorii care se aventurează totuși să îl definească se diferențiază mai ales din perspectivele din care îl abordează, iar după opinia mea, ceea ce ni se propune sunt mai degrabă descrieri mai succinte sau foarte extinse ale fenomenului, decât definiții propriu-zise.

Perspectiva istorică. Elmar Altvater și Birgit Mahnkopf definesc astfel globalizarea ca acel proces de depășire a granițelor apărute în cursul istoriei, sinonim deci cu procesul de eroziune a conceptului de suveranitate a statelor naționale².

Perspectiva economică. Este cea mai bogată în elaborarea de definiții. Am optat pentru opinia lui Theodor Levitt, care vede globalizarea ca pe o convergență a piețelor la nivel mondial, centrată mai ales pe procesul de gestiune a multinaționalelor. Totul se petrece, arată autorul, „ca și când lumea ar reprezenta o entitate unică ce vinde aceeași marfă, în aceeași manieră și cu costuri relativ scăzute”³. Am reținut în aceeași ordine și viziunea lui Kenichi Ohmae, care susține că, pentru firmele multinaționale, globalizarea reprezintă un fel de gestiune total integrată la scară mondială⁴. Aceste două opinii evidențiază mai ales faptul că fenomenul ar reprezenta o distanțare, o *detașare* a economiei de piață față de normele morale și legăturile instituționalizate la nivelul organizării statale, politicile economice tradiționale ale guvernelor devenind neputincioase față de strategiile multinaționalelor. Pe un plan mai general, ambii autori consideră globalizarea ca pe o *ruptură între fosta economie internațională și*

¹ Thomas L. Friedman, *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, Farrar Straus Giroux, New York, 2000, p. 251.

² Elmar Altvater, Birgit Mahnkopf, *Grenzen der Globalisierung. Ökonomie, Ökologie und Politik in der Weltgesellschaft*, Westfälisches Dampfboot, Münster, 1996.

³ Theodore Levitt, „The globalization of markets”, în *Harvard Business Review*, May-June 1983, p. 92 și urm.

⁴ Kenichi Ohmae, *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy*, Harper Business, New York, 1990.

noua economie globalizată, economiile naționale fiind descompuse și articulate în cadrul unui sistem de tranzacții și procese ce operează direct la nivel global¹.

Perspectiva socială. Una dintre cele mai extinse definiții aparține lui Anthony Giddens, care vede globalizarea ca o intensificare a relațiilor sociale de pretutindeni, care determină ca locuri ce se află la mare distanță unele de altele să ajungă să se interconecteze, astfel încât evenimente dintr-un anumit loc să fie marcate de procese care se petrec într-un alt loc aflat la mulți kilometri distanță și viceversa. În fond, asistăm la o recompunere a spațiului terestru și, de ce nu, extraterestru, în care statele-națiune pierd treptat puterea de a mai exercita unele dintre funcțiile lor principale în favoarea unor entități regionale, care încep să dețină rolul de principali actori în negocierile cu multinaționalele. În același timp, modelul de dezvoltare, fie în plan național, fie în plan regional, tinde să se uniformizeze până la omogenizare².

Câțiva ani mai târziu, Zygmunt Bauman, influențat, desigur, de primul deceniu post-comunist și de procesul de extindere al Uniunii Europene, evoca în următorii termeni dimensiunea socială a fenomenului: „*Mondializarea este ineluctabilă și ireversibilă. Noi trăim deja într-o lume de interconexiune și de interdependență la scară planetară. Tot ce se poate petrece undeva în lume afectează viața și viitorul oamenilor de pretutindeni. Atunci când măsurile care s-au adoptat evoluează într-un loc anume, trebuie să se țină cont de reacțiile din restul lumii. Niciun teritoriu suveran oricât de vast, oricât de populat, oricât de bogat nu poate să-și protejeze singur condițiile sale de viață, securitatea sa, prosperitatea sa pe termen lung, modelul său social sau existența locuitorilor săi. Dependența noastră se exercită la scară mondială*”³.

Perspectiva culturală. Nu avem propriu-zis definiții, dar apar la un moment dat opinii interesante cu privire la conștientizarea din ce în ce mai puternică a țărilor dezvoltate față de *diversitatea* culturilor la nivel global, dar și față de consecințele pe care le antrenează accesul unei mari părți a populației globului la elementele de

¹ Theodore Levitt, *op. cit.*; Kenichi Ohmae, *op. cit.*

² Anthony Giddens, *Sociology*, Polity Press, Cambridge, 1991, p. 7 și urm.

³ Citat în *Le Nouvel Observateur*, No. 24, 30. 05. 07; Vezi pe larg de același autor: Zygmunt Bauman, *Le Coût humain de la mondialisation*, Hachette, Paris, 1999; Idem, *Globalization: The Human consequences*, Polity Press, Cambridge, 2013.

cultură aparținând unor zone geografice foarte îndepărtate. Patrimoniul cultural al omenirii își schimbă înfățișarea. Culturile minorităților devin din ce în ce mai vizibile. În același timp, ca o consecință a acestor procese de omogenizare se manifestă o serie de evoluții sincron care duc la pierderea identității. Globalizarea economiei și finanțelor produce, prin urmare, o serie de schimbări care se manifestă și prin omogenizarea stilului de viață, mai ales în sânul clasei de mijloc. Pe un plan mai general asistăm la un moment dat cum *American style of life* invadează industria filmului, muzicii, televiziunea, până și moda¹. Jan Nederveen Pieterse și colaboratorii acestuia au realizat o serie de studii interesante privind dimensiunea culturală a globalizării și au lansat *Teoria Hibridării*, argumentând că noțiunea de hibridare servește drept instrument hermeneutic pentru interpretarea dimensiunii culturale a globalizării, înțeleasă în accepțiunea extinsă pe care i-o conferă antropologia².

Perspectiva geografică. Avem în vedere mai ales cercetările lui Laurent Carroué, care aduce în discuție ideea potrivit căreia globalizarea nu duce la o uniformizare a lumii sau la dispariția noțiunii de teritoriu, ci corespunde mai degrabă „unei logici binare, pe de o parte, de integrare, pe de altă parte, de fragmentare, care antrenează o ierarhizare, dar și o puternică polarizare a teritoriilor”³.

Nu putem însă să nu amintim și opinia geografului român, profesorul Ion Conea, care, preocupat fiind încă din perioada interbelică de problemele de politică și economie mondială, așadar, cu mult înaintea experților actuali în globalizare, definea geopolitica drept „disciplina chemată să cerceteze transformarea lumii într-un sat global, a cărui atmosferă nu va fi însă idilică, precum aceea a comunităților tradiționale, tensiunile parohiale reverberând acum la scară planetară”⁴.

Perspectiva interdisciplinară. Analizii se concentrează de această

¹ Jean Tardiff, Joëlle Farchy, *Les enjeux de la mondialisation culturelle*, Hors Commerce, Paris, 2006.

² Jan Nederveen Pieterse, *Global Melange: Globalization and Culture*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2003; Jan Nederveen Pieterse, *Deconstructions/ Reconstructions*, Sage, London, 2010.

³ Laurent Carroué, *La mondialisation en debat, Documentation photographique*, no. 8037, La Documentation Française, 2004.

⁴ Ion Conea, Anton Galopenția, Mihai Popa-Vereș, *Geopolitica*, Editura Ramuri, Craiova, 1939.

dată pe evidențierea legăturilor dintre diferitele dimensiuni ale globalizării.

Apare în aceste analize mai pregnant dinamica socială a ultimelor decenii, mutațiile ce s-au produs și impactul acestora în toate domeniile de activitate. Sociologul de renume mondial, profesorul spaniol Manuel Castells, adept al acestei maniere de abordare a cercetat conexiunile dintre dimensiunea geografică, economică și informațională¹. Acordăm un spațiu mai larg acestui autor deoarece opiniile sale ne-au întărit convingerea încă de la debutul demersului nostru cu privire la acest fenomen că cea mai mare parte din efectele globalizării sunt ireversibile, iar concluziile la care ajunge autorul în debutul acestui secol creionau deja ce *va să vină*. În plus, din perspectiva Criminologiei, conexiunile pe care Castells le realizează au o relevanță asupra înțelegerii factorilor criminogeni specifici *mării criminalități*. Ne-a interesat, prin urmare, viziunea autorului spaniol cu privire la implicarea factorilor economici, sociali, politici și culturali din perspectiva spațiului și a schimbărilor intervenite în rolul statului-națiune. Castells examinează îndeosebi consecințele pe care le antrenează trecerea de la *era industrială* la *era informațională*, cauzate mai ales de dezvoltarea noilor tehnologii în domeniul informației. Acestea duc în fapt la *anihilarea* spațiului, la o altă relaționare cu *timpul*, astfel încât „*rețelele de comunicare nu reprezintă numai o nouă formă de organizare socială, ci ele devin viitoarea cheie a organizării sociale*”². Puterea aparține astăzi, potrivit lui Castells, *rețelelor*. Noul mediu de activitate necesită cadre cu calificare specială. Această cerință a fost cea care a determinat procesul binar de *incluziune/excluziune* din rețea³. Cei de la bază care nu posedă aptitudini flexibile sunt cei care, neavând nimic de oferit, sunt excluși. Nu necesită prea mare efort să înțelegem că într-o astfel de societate descrisă de Castells *marea criminalitate explodează!* Dintre *experții* cu înaltă calificare se recrutează *creierele* mării criminalități, care cel mai

¹ Manuel Castells, *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. I: *The Rise of the Network Society*, Blackwell, Oxford, 1996; Idem, *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. II: *The Power of Identity*, Blackwell, Oxford, 1997; Idem, *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. III: *End of Millennium*, Blackwell, Oxford, 1998.

² Idem, „*Materials for an exploratory theory of the network society*”, în *British Journal of Sociology*, Vol. 51, (January/March) 2000, p. 5 și urm.

³ *Ibidem*, p. 12.

adesea sunt primii care pun rapid în practică noile tehnologii, dintre cei excluși – *executanții*. De reținut este și deosebirea pe care Castells o face între conceptele de *informație* și *informațional*. Autorul afirmă că informația a fost o componentă esențială în toate societățile capitaliste, iar în *noul cadru economic* ceea ce se schimbă esențial și devine factorul cheie al productivității este *deplasarea informațională către însăși manipularea informativă*, „*The action of knowledge upon knowledge itself*”¹. Capacitatea noului model de a include/exclude actorii pe baza abilității acestora de a se integra în sistem a individualizat forța de muncă, „*procesul muncii fiind integrat la nivel global, dar munca tinde să fie fragmentată la nivel local*”². Cu privire la controversa dacă globalizarea este o realitate economică sau mai degrabă politică și doar motorul acesteia este unul economic, grupul de reflecție Ion Bujor a oferit o analiză interesantă din care am reținut esența: „*globalizarea reprezintă o evoluție politică generală și concomitentă, în primul rând pentru că în ultimul secol de gândire economică și politică, ramuri largi ale științei economice au fost acaparate de politic, care deține și decizia, zguduirea lumii politice fiind cea care a permis apariția tuturor formelor considerate ca semn al globalizării celui de-al Doilea Război Mondial, Războiul Rece, căderea comunismului; este generală pentru că nimeni nu scapă de această evoluție, țările care nu participă la procesele globale fiind nevoite să se raporteze la ele; este concomitentă pentru că are loc indiferent de o serie de factori temporali, afectând statele indiferent de gradul lor de dezvoltare*”³.

Perspectiva juridică. Nu întâmplător am lăsat în finalul acestui tur de orizont cu privire la perspectivele de abordare științifică ale fenomenului globalizării domeniul *științelor juridice*. În ciuda unor luări de poziții timpurii cu privire la impactul globalizării asupra slăbirii funcțiilor statului-națiune, a deficitului de democrație, aceste consecințe lovind îndubitabil în *forța dreptului*, științele juridice, în mod surprinzător sunt palid reprezentate în dezbateră științifică. Această concluzie nu privește numai România. Parcurgerea literaturii de specialitate și din alte țări arată că, cel puțin până în prima parte a acestui mileniu, s-a

¹ Idem, *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. I: *The Rise of the Network Society*, p. 17.

² Idem, „*Materials for an exploratory theory of the network society*”, p. 18.

³ <http://www.afladespre.ro/globalizare>.

limitat mai ales la unele generalități cu privire mai ales la procesul de convergență între diferitele sisteme de drept și la consecințele *hibridării* dreptului, dezbaterile fiind mai degrabă cantonate în spațiul european la contextul integrării spațiului juridic și al impactului globalizării. Lipsește însă o analiză aprofundată a dimensiunii juridice a globalizării, opinii ceva mai articulate regăsindu-se mai ales în unele dintre ramurile dreptului, precum dreptul economic, dreptul afacerilor, dreptul mediului înconjurător, dreptul muncii și dreptul social. Numai după schimbarea bruscă și neașteptată a paradigmei juridice venită dinspre SUA și a apariției *unui nou metabolism juridic* se pare că știința dreptului, pe ici, pe colo, s-a mai înviorat. Este motivul pentru care rezervăm acestui subiect un spațiu mult mai larg în cadrul analizei noastre, limitându-ne aici numai la evidențierea acestui răspuns întârziat al dreptului. Reiese din cele ce precedă că nu există o definiție propriu-zisă a globalizării care să întrunească un consens, globalizarea fiind văzută fie ca un fenomen, o ideologie, o strategie, fie ca toate la un loc.

Curențe de gândire. În abordarea fenomenului globalizării distingem, cu nuanțele de rigoare, două curențe de gândire: unitar și conflictual. *Unitar.* Pentru reprezentanții acestui curent, cuvântul cheie este acela de *unificare*, ce semnifică cel puțin în anii '90 ai secolului trecut, dacă nu o integrare efectivă, totală la nivel global, cel puțin o interpretare de tip integralist a economiilor, tehnologiilor, culturilor. Afirmată, așadar, mai ales de pe pozițiile ideologiei, economiei, geografiei, antropologiei culturale și nu numai, considerate o perioadă mai degrabă o atitudine intelectuală și nu un militantism angajat, susținătorii acestui curent pronează pacea mondială și desființarea totală a frontierelor. Curentul denumit pe parcurs *globalism*, susținut și de unele instituții și organizații internaționale, precum FMI, promovează conceptele de sat planetar, de economie globală, guvernare globală, cetățean mondial. La începutul anilor '90 se înregistra o adevărată stare de euforie cu privire la binefacerile globalizării. *Prosperitate pentru toți* era sloganul acestui curent. Nu întâmplător, mondialismul și globalismul își sprijineau argumentarea mai ales pe schimbările intervenite la sfârșitul secolului XX și în debutul secolului al XXI-lea: capitalismul, ca sistem dominant pe o economie globalizată, internaționalizarea și expansiunea fluxurilor financiare, integrarea relațională ca urmare a evoluției spectaculoase intervenite în tehnologia informației.

Conflictual. Criticile vin ceva mai târziu din partea celor care se opun economiei de piață și, pe un plan mai general, modelului american promovată după căderea comunismului ca unic model de dezvoltare economico-socială.

Primul protest de amploare are loc în 1999. Reprezentanții cei mai radicali îi găsim în mișcările antiglobaliste sau alter-globaliste, dar și în rândul unor analiști independenți. Aceștia consideră globalizarea ca stând la baza tuturor *relelor* lumii actuale. Se invocă în acest sens exploatarea, inegalitatea și excluziunea socială, eterogenitatea, ordinea și dezordinea, raporturile de forță care domină sub noi forme relațiile umane, cât și relațiile internaționale. Pe măsură ce globalizarea capătă noi dimensiuni, iar paradigma geopolitică se schimbă după 2001, criticile devin din ce în ce mai agresive. Asupra acestor aspecte revenim pe parcursul analizei noastre, cu precădere în partea a doua a cărții.

Riscul. Un alt concept care din perspectiva globalizării se redefiniște este acela de risc. Apelând din nou la Ulrich Beck, acesta consideră riscul ca „o abordare modernă a prevederii și a controlului consecințelor viitoare ale acțiunilor umane (...), societățile industriale fiind cele care au generat riscuri pe care nu le-au mai putut controla”¹. Subliniind că toate societățile, toate popoarele și toate epocile s-au confruntat cu riscuri majore, Beck se întrebă ce anume impune și justifică astăzi o redefinire a conceptului. Răspunsul său pe care îl considerăm pe deplin argumentat este că „astăzi, spre deosebire de trecut, prin deciziile noastre producem mult mai rapid consecințe globale care contrazic până și limbajul instituționalizat cu care ne-am obișnuit, precum și promisiunile autorităților în cazul unor catastrofe sau crize puternic vizualizate pe toată planeta (...). Conceptul de risc a alterat dramatic percepția noastră asupra timpului, care ni se înfățișează astăzi mai degrabă ca un timp de realitate virtual”².

Societatea riscului global. Așa cum personal am tradus titlul cărții lui Beck, *World Risk Society*, a reprezentat la momentul apariției sale o analiză fascinantă asupra multiplelor conexiuni dintre globalizare, individualizare, excluziune socială, revoluția

¹ Ulrich Beck, „The silence of words and political dynamics in the world risk society”, în *Logos. Anales Del Seminario de Metafísica, Universidad Complutense de Madrid*, 1. 4, 2002, alocuțiune prezentată în fața Dumei de stat în noiembrie 2001, versiunea în engleză realizată de Elena Mancini, p. 1 și urm., <http://logosonline.home.igc.org/beck.htm>.

² Idem, *World Risk Society*, p. 72 și urm.